

Када је далеке 1977. године напрасно умро невиђено славни краљ рокенрола Елвис Присли, уходане формуле за медијско покривање смрти суперзвезда још нису постојале. Сви су се запитали: а шта сад? Да ли је његова смрт крај приче? Да ли је Елвис уопште и даље важан сада кад више није жив? Неки су чак закључили да је Елвис постао ствар прошлости, па се његова слика није појавила чак ни на насловној страни најтиражнијег „Пипл“ магазина. Ни Елвисов гроб у прво време није био мека за ходочаснике и туристе. Читав култ настао је тек нешто касније.

Као да су миленијуми протекли од тада до данас. Када је 26. јуна ове године Мајкл Џексон проглашен мртвим у околностима изузетно сличним Елвисовој смрти, нико није ни посумњао да је Мајкл истог тренутка постао најважнија особа на планети, а вест о његовој смрти најтраженија роба на медијском тржишту. Рејтинзи су моментално „одлетели у стратосферу“ – Си-Ен-Ен је забележио скок од 973%, а ни остале ТВ-мреже нису превише заостајале. Гугл, Твитер и Фејсбук су готово пали од оптерећења, преживљавајући прву смрт мега звезде у ери цветања Интернета. Јутјуб је забележио педесетоструки раст посете Џексоновим видео спотовима. Све новине, часописи и онлајн издања, планиране насловне приче заменили су истог тренутка причом о смрти краља попа, и бацили се на припремање специјалних издања посвећених Џексону.

У првих 24 сата након његове смрти, више од пет милиона минута посвећено је Џексону у вестима медија, а у прва два дана дневни листови у свету објавили су 120.000 текстова на ту тему. Само у десетак земаља у свету, међу којима су Кина, Иран, Хондурас, Русија и Саудијска Арабија, његова смрт није била ударна вест дана.

Ништа друго више није било важно. Таман да је Ахмединеџад тепих-бомбардовао протестанте на улицама Техерана а Северна Кореја направила ракетну базу у дворишту Пентагона, тешко да би ико приметио.

Његова музика постала је преко ноћи најтраженија како у музичким продавницама, тако и преко Интернета – највећа онлајн продавница „Амазон“ распродала је своје залихе Мајклове музике у року од пет минута након објављивања вести. Бизнис је одмах почео да се захуктава: мајице са Мајклом који носи анђеоска крила преплавиле су продавнице, у Француској је за 10. јули најављен излазак из штампе књиге о његовом животу и каријери, а власник клуба у коме је Мајкл имао свој први наступ најавио је да ће и цигле

из зидова ставити на продају.

Данима затим, причало се само о њему. Како и зашто је умро? Да ли је носио перику, колико је био мршав, колико је на телу имао ожиљака од пластичних операције? Шта ће бити са децом? Да ли су уопште његова? Да ли његови родитељи међусобно разговарају? Шта ће урадити са телом? Да ли ће сахрана бити по муслиманском ритуалу? Шта ће бити са ранчом „Недођија“?

Готово цела светска естрада огласила се у јавности поводом његове смрти, и нема имена које нешто значи у музичком смислу да није упутио речи хвале и поштовања преминулом певачу и његовој породици. Првобитно оклевање Беле куће да се огласи званичним саопштењем испраћено је осудама јавности, а обраћање портпарола Роџера Гибса који је у име Обаме исказао жаљење за певачем прокоментарисано је као реакција која није била на нивоу значаја овог догађаја.

Десетине хиљада обожаваалаца изашле су на улице светских градова да оплакују Мајкла, од Лондона и Париза до Пекинга и Токија, правећи импровизоване олtare на које су приносили љубавне поруке и цвеће. Међу фановима је после првобитне неверице наступила озбиљна депресија, праћена бројним самоубиствима.

Због чега је смрт човека који је последње деценије сматран тек за нешто више од бизарне пластифициране бивше звезде натоварене психичким, физичким и финансијским проблемима и посвађане са реалношћу изазвала масовну планетарну хистерију и изливе неумереног обожавања? Узроци су бројни и међусобно испреплетени – „догађање Мајкла“ говори како о свепрожимајућем глобалном утицају америчке популарне културе, како о Мајклу Џексону самом и трагу који је оставио на одрастање генерација широм света, тако и о нашем савременом друштву и његовом односу према феномену смрти и ритуалима жаљења.

Најпре, ни Мајкл који се данас оплакује није онај исти Мајкл који је умро пре неколико дана, са носем који се урушава, сумњивом репутацијом педофила – хомосексуалца и

психологијом десетогодишњег дечака. За неколико драматичних сати, догодила се тотална рехабилитација Џексоновог лика и дела, и једним невероватним временским скоком свет је враћен у доба Трилера и Били Џин, а Мајкл је поново постао онај обожавани златни дечко са врхунца каријере, који својим „мунвоком“ натерује публику у делиријум. У новом, „хагиографском“ наративу о Мајклу, „поп-анђелу“, „поп-свецу“ „светом Мајклу“, „Петру пану“ и „Малом принцу“ данас се жали се за каријером дугом 40 година каквој нема равне у шоу бизнису, 13 Гремија, 13 (соло) синглова на врху топ листа и рекордних 750 милиона продатих плоча широм света. Жали се за певачем, плесачем, писцем, композитором, кореографом, продуцентом, филантропом, и пре свега, једним несрећним људским бићем које је сплет околности принудио да ствара своју сопствену измаштану стварност, које је скончало скрхано под теретом планетарне славе који га је пратила од (непроживљеног) детињства, никад му не пруживши шансу за нормалан живот.

Жалост и псеудожалост

Више је него очигледно да је током три деценије које деле смрти краља рока и краља попа, смрт прерасла у медијски спектакл прве врсте. Процес који се дешавао постепено, обележило је неколико преломних тренутака, који су, сваки за себе, померили границе и увели нове стандарде у погледу размера медијског покривања смрти и јавног исказивања жалости.

Када су у питању славне личности, један од кључних догађаја за развој нових ритуала масовног жаљења била је хистерија поводом смрти енглеске принцезе Дајане. Након трагичне смрти у слупаном аутомобилу прогоњеном од папараца 1997. године, Дајана је прерасла у можда највећи култ краја двадесетог века. Стотине хиљада људи на улицама, милиони упаљених свећа, милијарде суза. Цела планета је данима, недељама, месецима била у жалости, а делиријум и патетика у реакцијама су више него превазилазили границе доброг укуса. Одржавани су меморијални концерти, приказиване небројене ТВ-емисије, а песма „Енглеска ружа“ коју је Елтон Џон отпевао на Дајаниној сахрани, продала се у 30 милиона копија у првих два месеца након објављивања.

Начин на који су медији испратили смрт принцезе, а који је на неки начин довео до стварања феномена „Дајане“, био је пре свега нов по нагласку који је стављен на обичне људи и њихове изливе емоција. Касније се испоставило да је Би-Би-Си унапред имао припремљен сценарио за случај трагичне смрти неког члана краљевске породице. Сценарио је био осмишљен као ритуал јавног жаљења маса са мноштвом симболичних гестова попут уписивања у јавну књигу жалости, полагања цвећа, плишаних меда и исписивања личних порука на цедуљама. Колико је „спонтано“ било ово масовно испољавање бола показује и податак да је паралелно са оплакивањем трајао и „масовни протест“ гледалаца који су захтевали да Би-Би-Си „смањи доживљај“ и поново почне са приказивањем нормалног програма. Чак 98% гледалаца који су контактирали Би-Би-Си жалило се због претеривања са Дајанином смрћу, а само 2% је сматрало да је пажња посвећена овом догађају примерена.

Након Дајане, спектакуларна јавна жалост постала је некако ствар обавезе, и пратила ју је стална инфлација излива емоција. Мајка Тереза, Реган, 11. септембар, цунами, сваки догађај пратило је све више новинских чланака, све више минутаже у медијима. Смрт папе Јована Павла Другог из 2005. претворена је у својеврсни ријалити шоу који је започео вишемесечним ишчекивањем и свакодневним извештавањем о отказивању и пропадању њихових телесних функција, да би се завршио вишедневним масовним

церемонијама жалости. До смрти Џексона, Папина смрт била је на првом месту по количини објављених вести у штампаним и електронским медијима.

Жаљење је попримило обресе епидемије, а са једног објекта жаљења скаче се на други, брзо заборављајући на претходни. У недостатку заиста великих звезда, и оне мање могу да први пут да „заблистају“ након што се „угасе“ – тако је вест о погибији аустралијског ТВ-водитеља и авантуристе Стива Ирвина приликом снимања још једне емисије о опасним животињским врстама обишла свет и изазвала изливе емоција чак и код оних који су га једва знали да постоји док је био жив.

Још један корак даље отишла је недавно британска телевизија која је умирање од рака медијске звезде Џејд Гуди претворила у бизарни ријалити шоу, који је пратио њене последње месеце живота, а њена „јавна“ смрт ући у медијске анале као медијски спектакл који је трансформисао и овај последњи, најинтимнији и најболнији аспект људског искуства у врсту забавног програма.

Оживљавање смрти

Да ли је смрт познате личности једна од ретких ствари која данас може да окупи и уједини људе, питају се друштвени критичари? Зар је савремено друштво у толикој кризи смисла да је оплакивање славних једино што побуђује колективне емоције и развија осећај заједништва, колективног искуства?

На енглеском, овај феномен назива се „mourning sickness“ (болест жаљења). Сматра се да је она резултат успона „политике осећања“ која полако смењује традиционалну политику, као и губљења снаге класичних политичких покрета, како левице тако и деснице. Урушавање ауторитета политичког естаблишмента и друштвених институција довело је до атомизације и дезоријентације друштва и трагања за смислом, а у недостатку правих хероја и вођа који заслужују поштовање, смрт свих особа изложених медијској пажњи постаје историјски догађај прве категорије.

Тони Волтер, аутор књиге „Оживљавање смрти“ сматра да су друштвена фрагментација, слабљење заједнице и значаја религије, претворили жаљење у приватно, индивидуализовано искуство, које више није било у стању да служи повезивању и

заједништву. С једне стране, постоји велики нагласак на исказивању осећања и личног доживљаја смрти кроз терапију и теорију, али су се разорили традиционални друштвени механизми који би од жаљења начинили друштвени ритуал и колективно искуство. Као последица тога, нови, медијски оркестрирани јавни ритуали жаљења постали су вентил кроз који можемо да каналишемо тугу, страхове и осећај губитка.

Међутим, претварање жаљења у колективни чин није исто што и прављење спектакла од њега. Сва спонтаност се претвара у прах када оплакивање постаје диктат медија и јавности. Савремени масовни ритуали жаљења углавном нису толико спонтани феномени из народа, колико резултат напора медија, политичких вођа или других угледних личности. Тони Блер као главни замајац Дајаниног култа и нове, брижне Британије сматра се за типичан пример политичара у потрази за идентитетом који се хвата за трагедије као прилике да се повеже са бирачким телом.

Пре него што је смрт и сама постала врхунски „селебрити“, владао је период „кризе смрти“ – седамдесетих, друштвени критичари били су забринуте због „табуисања“ смрти и њеног потискивања на маргине друштва и културе. Историчар Дејвид Кенедин је 1981. довео у питање тада раширена схватања о смрти као модерном табуу објашњавајући да она није толико негирана, колико данас реално мање доминира нашим животима захваљујући позитивним променама које су довеле до побољшања здравља и продужења животног века. Једноставно, тврдио је Кенедин, смрти данас има много мање у нашим животима него што је било, па је и логично да се мање о њој говори.

Културолози су у међувремену уочили велики пораст јавног и академског интересовања за ову тему. У модерној медијској култури, смрт и умирање постали су вредност за себе, па је искрсао и посебан речник у вези са новим култом смрти – достојанство, избор, право. Смрт као спектакл праћена је и једном својеврсном фасцинацијом идејом пропадања, смрт је постала „преекспонирана“. Та опсесија смрћу данас иде много даље од махнитог медијског праћења свих могућих личних и колективних трагедија. Када не оплакујемо праве људе и трагедије, онда страствено пратимо небројене ТВ-серије о форензичарима и патолозима. Да је чеपर्кање по лешевима у тренду показује и чињеница да многи универзитети убацују нове курсеве форензике услед повећаног интересовања студената.

Рекреативна туга

Неки друштвени критичари сматрају да се у модерној култури јавног жаљења најмање заправо ради о самом објекту жаљења. Патрик Вест, аутор „Неумерене саосећајности“ (Conspicuous Compassion) сматра да је болесно претеривање у жаљењу замена за религију и покушај људи да се осећају бољим тако што ће узети учешћа у „патвореним емоцијама“. Такозвана „рекреативна туга“ за славнима представља данас једва нешто више од титрања сопственим егоима. Ова култура „жртве“ праћена је слоганом „ја бринем“ и многобројним симболичним гестовима који привлаче пажњу – ношењем трака, минутима тишине, маршевима и окупљањима, али није праћена и повећањем у добротинствима и донацијама. Ту се пре свега ради о „пројектовању сопственог ега и показивању другима колико сте ви брижна особа“, објашњава Вест. Поента није у томе да чините добро, колико да се осећате добрим.

„Болесно жаљење је религија за усамљену гомилу која више не одлази у праве цркве. Њене реликвије су цвеће и меде, а њена литургија и миса – минути тишине.“ „Али ове нове друштвене нити су лажне, ефемерне и циничне“, сматра Вест. Инфалција саосећајности доводи до њеног обесмишљавања, ритуали су испражњени од значења. Неумерено јавно испољавање туге за странцима – славним или анонимним – често се доживљава као „пријатан догађај, попут одласка на фудбалски меч или традиционални годишњи концерт“.

Минуте ћутања постају дуже и чешће, зато што желимо да докажемо како нам је стало, примећује Вест. Минут ћутања којим је одата пошта страдалима на Титанику 1912. постао је три минута ћутања жртвама 11. септембра, цунамија и терористичког напада у Лондону, да би 2004. године, на комеморацији жртвама 11. септембра у Њујорку, улог био подигнут за један минут – на четири минута, што је затим отишло на 5 минута ћутања у помен једне свирепе убијене девојчице у Британији. То не значи да је друштво постало саосећајније, сматра Вест, већ само још више обузето својим реакцијама и такмичењем у исказивању жалости.

Како Вест објашњава, када се 1987. године у Беркшајру (Енглеска) десио масакр 16 особа, није било ни јавног плакања, ни цвећа, ни медица. У међувремену се нешто

десио, раних деведесетих, и постали смо „навучени на упадљиво исказивање емпатије“. Тај „нови емоционализам“ који је искрсавао током осамдесетих и деведесетих да би кулминирао са смрћу Дајане, симптом је једне „терапеутске културе“ која слави и на пиједастал ставља рањиву, измучену јединку. Парадигматски примери су Елвис, Мерилин, Дајана и Мајкл Џексон, који су сви својом смрћу стекли светачки ореол, чиме је заправо нарцистичка култура добила своје врхунске хероје за идентификацију – јер и ми остали исто тако патимо, несхваћени смо, измучени и крхки. Лијући потоке суза за њима, ми заправо ридамо над сопственим „мукотрпним“ судбинама.

Због тога смо, чини се, тако склони да зажмуримо на све оне, не тако анђeosке моменте из Џексоновог живота. Само тако можемо да се сасвим препустимо катарзи оплакивања, ми, који смо увек спремни да у другима видимо само оно најбоље. Нарочито сада, када онај грозни чудак који је до недавно настањивао Недођију више није ту да нам квари утисак. У свом племенитом обожавању сиротог Мајкла кога нико није разумео, уживаћемо све док га нека следећа медијска смрт не баци у заборав. Најзад, трагедија увек има довољно да бисмо се осећали добрим.